

O DEMOKRACIJI PROIZVOĐAČA

U knjizi Erica Hobsbawmsa »Doba revolucija« čitamo da se u Evropi 18. stoljeća desetljeća i desetljeća govorilo o nužnosti ukidanja kmetstva, što je bilo provedeno jedino u malim, perifernim područjima poput Savoje i Danske — dok Velika francuska revolucija nije okamenjenim odnosima konačno odsvirala svoju dijalektičku melodiju. Nije dovoljno, pisao je Marx, da misli streme prema zbilji, i zbilja mora stremići k misli.

Ideja koja će odrediti perspektive razvijenih industrijskih država jest ideja demokracije proizvođača. Ona prije svega znači aktualiziranje više nego legitimnog stajališta da se ljudi koriste demokratskim pravima, funkcijama kontrole o odluci što, gdje i za koga će se proizvoditi tamo gdje provode najveći dio svog svjesnog života i troše najveći dio svoje energije. Ideja demokracije proizvođača posljednjih je godina nalazila sve veću rezonancu i, što je odlučno, utisnula je pečat borbama masa. U Engleskoj se govori o Workers control, o autogestion u Francuskoj u Italiji o potere operaio, u skandinavskim državama o demokraciji na radnom mjestu. U njemačkom jezičkom području postoji ne osobito sretan izraz suodlučivanje (die Mitbestimmung) koji miriše po socijalnom partnerstvu, ali ipak izražava istu povijesnu tendenciju.

Pojam demokracije proizvođača transcendirā parlamentarnu demokraciju, podrivenu profitom i mehanizmima manipulacije. U praksi se, međutim, orijentacija na demokraciju proizvođača povezuje s potragom za novim oblicima neposredne demokracije uopće, pa i unutar radničkog pokreta. Paternalistički birokratizam velikim je dijelom diskreditiran, prije svega među mladim ljudima; s druge strane u poduzeću sa sela ili iz nerazvijenih zemalja (Fremdarbeiter) hrle novi slojevi koji nemaju nikakva odnosa prema tradicionalnim radničkim organizacijama. Za »žarke jeseni« u FIAT-ovim tvornicama mladi su ljudi i doseljeni radnici s juga Italije, a za gotovo dva mjeseca dugog štrajka limburških rudara mladi radnici i strani radnici iz Portugala, Sjeverne Afrike itd, bili oni koji su nasuprot sindikatima zastupali stajalište da sindikati nisu odgovorni za radnike, nego da trebaju biti odgovorni radnicima. Talijanski sindikati postupili su neobično pametno što su u borbi nastalim organima neposredne demokracije (assembleia operaia) priznali autoritet i tim organima neposredne

demokracije poduzeća, npr. prilikom odluka o novom kolektivnom ugovoru metalških radnika, prepustili posljednju riječ.

Istodobno ideju demokracije proizvođača pomaže sloj koji, s obzirom na tehničku revoluciju, u razvijenim zemljama kvantitativno i kvalitativno igra sve veću ulogu: tehničko osoblje najmodernijih poduzeća koje je za svibanjskih dana u Francuskoj 1968, nasuprot privrednim granama građevinarstva, tekstila, željeznice, zapaženo po kvalitativnim traženjima oblika demokracije proizvođača. Radi se o slojevima čije su materijalne potrebe velikim dijelom zadovoljene, koji se, međutim, kao proizvođači osjećaju frustriranim, s obzirom na profit i tehno-birokratsku strukturu u poduzeću. U vrijeme u kojem je — kao što je Marx predskazao — znanost postala proizvodna snaga, tehnička inteligencija dio je proizvođača čije značenje raste, sve važniji dio one »proizvodne klase« o kojoj je Marx govorio u »Građanskom ratu u Francuskoj«. Ona će u borbi za demokraciju proizvođača, za funkcije kontrole u poduzećima, koje u zaoštrenim prilikama mogu postati funkcije moći, igrati sve veću ulogu.

Do sličnih zaključaka dopijevaju i oni marksisti koji u posljednje vrijeme u raspravu ubacuju parolu demokracije savjeta. Prema primjeni tog pojma mi imamo izvjesne, možda pretjerane, rezerve. Savjet su bili organi ustanka i moći, u Lenjina smo čitali da primjene parola iz revolucionarnog razdoblja još ne stvara revolucionarno razdoblje.

Zagovornicima te misli nedostaje osvrt, koji se nama čini bitnim, na posljedice znanstveno-tehničke revolucije, koje su za nas dodatni razlog da govorimo o demokraciji proizvođača. Nedostaje, prije svega, — od Agnolija do Magrija — bilo kakva predodžba o tome kako se sistem savjeta od organa demokracije poduzeća treba izgraditi do one »samouprave proizvođača« (Marx) koja je ipak prijeko potrebna već zbog odluke o makroekonomskim pitanjima. Konačno, nedostaju prijedlozi kako da se osigura demokracija i slojevima izvan poduzeća, za koju je Lenjin rekao da je milijun puta demokratskija nego najsavršenija građanska demokracija. Sistem koji je razvijen u Jugoslaviji, i sigurno se ne smatra obaveznim za sve razvijene industrijske zemlje, jedva da je, upravo među zagovornicima demokracije savjeta, predmet rasprave.

Unatoč tome, povezanost renesanse ideje savjeta s nizom borbanih pokreta u Italiji, Engleskoj, Belgiji i Švedskoj nije slučajna. Ona ne signalizira samo anakronizam društvene strukture u kojoj je kapitalističko privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju postalo suvišno, besmisleno i u mnogim područjima životno opasno. Ona u sebi nosi i kritiku deformacija prvog socijalističkog modela, u kojem su sovjeti izvorno bili organi više, neposredne i proizvođačke demokracije. Zaostalost zemlje i posljedice građanskog i intervencionističkog rata učinile su da su sovjeti, kako reče Lenjin na 8. kongresu Partije, doduše trebali biti sovjeti radnika, ali su više bili sovjeti za radnike; raspušteni su tvornički komiteti, a uvedena je pojedinačna odgovornost direk-

tora; Trocki je mogao raspustiti vojničke savjete kako bi obrazovao krute vojničke jedinice itd. Ta su ograničenja direktne demokracije mišljena kao provizorij, i u raspravi s radničkom opozicijom koja je zahtijevala da se rukovođenje proizvodnjom preda sindikatima, Lenjin nije, kao što je kasnije u raspravi s jugoslavenskim komunistima lažno tvrđeno, taj zahtjev principijelno odbacio kao preuranjen. U vezi s tim on je govorio o 15 do 20 godina koje će biti potrebne da bi sindikati mogli voditi proizvodnju.

Određena, mišljena kao privremena, ograničenja su mogla postati klipovi razvoju, jer su bila zloupotrijebljena, počela su se izrođavati. Lenjin je velike dosege povezao s velikim zadatkom u formuli: komunizam jest: sovjeti plus elektrifikacija zemlje. Kad je z a d a t a k bio velikim dijelom ispunjen, nije više postajao d o s e g, sovjeti, u izvornom smislu te riječi, a Marxova riječ da politička vladavina proizvođača ne može postojati pored njihova društvenog ropstva zadobila je novo značenje.

Stavljanjem u pitanje motiva profita demokracija proizvođača ukazuje na društvo u kojem se više ne proizvodi radi proizvodnje, ali i simboli statusa više se ne troše radi potrošnje. Time što demokracija proizvođača principom samoupravljanja stavlja u pitanje tehnobirokratsku strukturu, ukazuje ona na društvo s maksimumom informiranosti, maksimumom kontrole, maksimumom samoodređenja. Čovječanstvo sebi kao i uvijek postavlja samo one zadatke koje može riješiti.

Ovdje se susrećemo s odlučnim problemom marksističkog poimanja povijesti, s odnosom tendencije društva i odluke volje. To je glavni problem maksizma i Marxovi kritičari, već prema izboru citata, otkrivaju u Marxa skriveni pozitivizam ili neskriveni voluntarizam. Radi se o objektivnom polju napetosti između tendencije razvoja i implicitnog subjektivnog činioca. U Lenjina se ta problematika koncentrirala u odnosu revolucionarne avangarde i spontanog pokreta masa. »Što da se radi?« istaklo je zadatak avangarde da iskoristi svijetle trenutke u svijesti radnika kako bi njihovu svijest podigla na višu razinu, budući da radnici sami po sebi mogu razviti jedino sindikalnu svijest. U uvjetima ilegalne borbe konstruiran je model partije čiji organizacioni princip ide odozgo prema dolje i prije svega brani ovlasti rukovodstva.

Menjševici su u svojoj kritici Lenjina branili organizacione principe njemačke socijaldemokracije, koja je već bila nagrizena oportunistom. I rad Rose Luxemburg iz godine 1904. »O organizacionim pitanjima ruske socijaldemokracije«, svojim potužbama za »blankizam« i »ultracentralizam«, u biti se kretao na istom tlu. Bilo je drugačije s njezinim radom iz 1906. godine. »Masovni štrajk, partija i sindikati«, napisanom poslije revolucije 1905, u kojoj su nastali sovjeti, a da ih nisu marksisti izvana unosili u mase, nego su ih mase spontano obrazovale. Kad su se sovjeti 1917. ponovo konstituirali kao organi moći i ustanka, Lenjin nije oklijevao da prizna te organe neposredne demokracije, te proizvode revolucionarne stvaralačke snage. Parola aprilskih teza nije

glasila: sva moć vodećoj partiji, nego: sva moć sovjetima. A Antonio Gramsci nije slučajno sovjete označio kao ono bitno i odlučujuće u ruskoj revoluciji.

Ono što radnički pokret danas treba jest sinteza onoga »Što da se radi« i respektiranja misaonog bogatstva i osjećanja masa. S obzirom na deformaciju, akcent mora biti na posljednjem, budući da je znanstveno-tehničkom revolucijom odzvonilo onom paternalističkom birokratizmu koji sebi, kao utjelovljenju Hege-
lova svjetskog duha, namjenjuje da radnim ljudima izvana i odgozgo saopćava nepogrešiva rješenja i parole. Marksisti-lenjinisti bi se — konfrontirajući se sa činjenicom da su napisali stotine knjiga o francuskom maju 1968, ali ni jednu jedinu koja bi ga predvidjela, iako prognoza baš nije nedostajalo — morali više nego zamisliti; ona bi im morala pokazati koliko su njihove misli obilježene traumom prošlosti. Upravo stoga, kretanja i nastojanja u kojima dolazi do izražaja zahtjev za neposrednom demokracijom zaslužuju svu našu pažnju.